

Дотримання вказаних законодавчих вимог стосовно порядку процесуального оформлення та зберігання речових доказів має, як зазначалося вище, вирішальне значення при оцінці їх допустимості, яка з прийняттям нового КПК України набула нормативного характеру.

В. М. Трофименко

Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО» ТА «КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ» ЗА КПК УКРАЇНИ

Необхідно відзначити, що в науці кримінального процесу поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство» використовуються як синоніми. При цьому важливо підкреслити, що поняття «кримінальний процес», будучи достатньо ґрунтовно розробленим на доктринальному рівні, не використовується в КПК України. На відміну від нього поняття «кримінальне судочинство» має нормативний характер і використовується законодавцем як синонім поняття «кримінальне провадження». Так, глава 2 КПК України має назву «Засади кримінального провадження», а у ч. 5 ст. 128 КПК України зазначається, що «якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства». Аналогічне значення цього поняття впливає із змісту ч. 1 ст. 221, ч. 3 ст. 317 КПК України (такий саме підхід був притаманний і КПК України 1960 р., в якому поняття кримінального судочинства використовувалося як узагальнююче щодо всієї кримінально-процесуальної діяльності і, відповідно, нормативно визначалися його завдання (ст. 2 КПК)). В новітньому законодавстві України закріплені завдання кримінального провадження, яке, як вказано, є синонімом

«кримінального судочинства» та «кримінального процесу» і означає врегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на передбачених законом засадах, по виявленню ознак складу кримінального правопорушення, досудовому розслідуванню, судовому розгляду та вирішенню кримінальних справ, спрямована на виконання завдань кримінального провадження.

Легальне визначення поняття «кримінальне провадження» закріплено у п. 10 ст. 3 КПК України — це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Отже, йдеться про кримінальну процесуальну діяльність від самого її початку і до кінця, що і утворює зміст поняття «кримінальне провадження».

Проте цим не вичерпується його значення, оскільки окремі частини кримінального провадження також отримали в законі назву відповідних проваджень — судове провадження у першій інстанції (розділ IV КПК України), провадження в суді апеляційної інстанції (розділ V КПК України), провадження в суді касаційної інстанції (розділ VI КПК України) тощо. В цьому контексті термін «провадження» означає цілісну відносно автономну в системі кримінального процесу частину кримінальної процесуальної діяльності, яка, будучи спрямованою на досягнення загальних завдань кримінального провадження, характеризується певними притаманними їй ознаками, що обумовлюються специфікою її завдань та предмета.

В юридичній науці спостерігається різноманіття підходів до формулювання наукової дефініції процесуального провадження та характеристики властивих йому ознак. Так, у теорії юридичного процесу під процесуальним провадженням запропоновано розуміти головний елемент юридичного процесу, який являє собою системне утворення, комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які: а) утворюють певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняються предметною характеристикою і зв'язком з відповідними матеріальними правовідносинами; б) викликають потребу встановлення, доказування, а також обґрунтування всіх об-

ставин і фактичних даних розглядуваної юридичної справи; в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах-документах. Таким чином, на погляд представників цієї точки зору, процесуальне провадження об'єднує три органічно пов'язаних компоненти: процесуальні правовідносини, процесуальне доказування і процесуальні акти-документи (В. М. Горшенюв).

Деяко інший підхід сформульовано в науці кримінального процесу. До ознак самостійного кримінального процесуального провадження відносять: наявність певної матеріально-правової бази, яка об'єктивно потребує відмінностей у законодавчому регулюванні (тобто правових відносин, які не пов'язані безпосередньо із вчиненням кримінальним правопорушенням); комплексність провадження, тобто наявність певних особливостей у діяльності органів, які здійснюють провадження, на всіх (або хоча б на деяких) стадіях кримінального процесу; наявність суттєвих відмінностей порівняно із звичайним порядком провадження (Ю. К. Якимович). Аналіз вказаних точок зору дозволяє дійти висновку про те, що перша з них виходить із таких ознак процесуального провадження, що фактично збігаються з ознаками стадій процесу, кожна з яких являє собою сукупність процесуальних відносин, відзначається особливостями доказування та формалізується у відповідних процесуальних актах-документах. Тому більш правильною уявляється остання точка зору, яка враховує специфіку процесуального провадження і виходить із тих його ознак, що дозволяють відрізнити його від стадії юридичного процесу. Сукупності цих ознак відповідають окремі частини кримінального провадження (кримінального процесу), які разом утворюють його систему.

Зважаючи на сказане, ще раз підкреслимо, що поняття «кримінальне провадження» застосовується законодавцем як синонім поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство», а поняття «провадження» — як окрема частина всього кримінального провадження, що характеризується певними суттєвими особливостями, які викликають необхідність специфіки правового регулювання. Цим, однак, не вичерпується змістовна характеристика вказаного поняття, оскільки воно використовується також і у таких словосполученнях, як «об-

ставини кримінального провадження» (ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 49, ч. 1 ст. 94, ч. 3 ст. 193, ч. 9 ст. 224, ч. 1 ст. 321 КПК України) та «матеріали кримінального провадження» (ч. 1 ст. 35, ч. 1 ст. 73, ст. 317, ч. 1 ст. 334, ч. 1 ст. 358, ч. 4 ст. 395, ст. 423, ч. 3 ст. 426, ч. 1 ст. 430, ст. 443, ст. 525, ч. 2 ст. 570, ч. 3 ст. 600 КПК України).

Контекстний аналіз зазначених правових норм дозволяє дійти таких принципово важливих висновків з приводу досліджуваних питань.

Перший з них стосується того, що поняття «кримінальне провадження» не у всіх випадках використовується коректно, адже, наприклад, імперативне правило, закріплене ч. 2 ст. 9 КПК України, щодо обов'язку прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження фактично означає обов'язок дослідити обставини кримінального правопорушення. До такого ж висновку можна дійти і при аналізі ч. 9 ст. 224 КПК України, яка регулює порядок проведення допиту — «викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит...». Уявляється, що в даному випадку також повинна йти мова про обставини кримінального правопорушення, встановлення яких має значення для кримінального провадження. Водночас в п. 3 ч. 1 ст. 49 КПК України при встановленні випадків обов'язкової участі захисника застосування поняття «кримінальне провадження» цілком відповідає його значенню та контекстному змісту — «слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його». Аналогічним прикладом є і ч. 3 ст. 193 КПК України — «слідчий суддя, суд зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника».

Другий висновок пов'язаний із тим, що поняття «матеріали кримінального провадження» використовується законодавцем як синонім поняття «кримінальна справа». До такого висновку, перш за все, дозволяє дійти назва ст. 317 КПК України — «Матеріали кримінального провадження (кримінальна справа) та право на ознайомлення з ними». Посвідчувальний, формалізований характер кримінальної процесуальної діяльності, що знаходить свій вираз у формальній визначеності її ходу і результатів у відповідних процесуальних документах, забезпечує формування їх необхідної сукупності, яка і отримала назву матеріалів кримінального провадження або кримінальної справи.

Третій висновок стосується визначення системи кримінального процесу (кримінального судочинства). Застосування до її аналізу функціонально-структурного підходу дозволяє констатувати наявність в ній окремих проваджень, які відрізняються одне від одного характером правових відносин, специфікою правового регулювання процедури та власними завданнями, вирішення яких спрямоване на вирішення загальних завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України. До таких проваджень необхідно віднести досудове провадження, провадження в суді першої інстанції, провадження з перегляду судових рішень, а також провадження з виконання судових рішень. В основі всіх цих проваджень — кримінально-правові відносини, що виникли у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, його розслідуванням та розглядом і вирішенням. Крім того, в системі кримінального провадження також необхідно виділяти окремі провадження, які здійснюються у зв'язку із виникненням правовідносин, що не пов'язані безпосередньо із вчиненням кримінальним правопорушенням, проте спрямовані на створення належних умов для здійснення основного провадження. До таких можна віднести провадження з оскарження до суду рішень, дій та бездіяльності слідчого і прокурора, провадження з розгляду слідчим суддею клопотань про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження тощо.